

ROBERT HERIS

MINHEN

Preveo
Nikola Pajvančić

■ Laguna ■

Naslov originala

Robert Harris

MUNICH

Copyright © Canal K 2017

Map copyright © Gemma Fowlie 2017

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

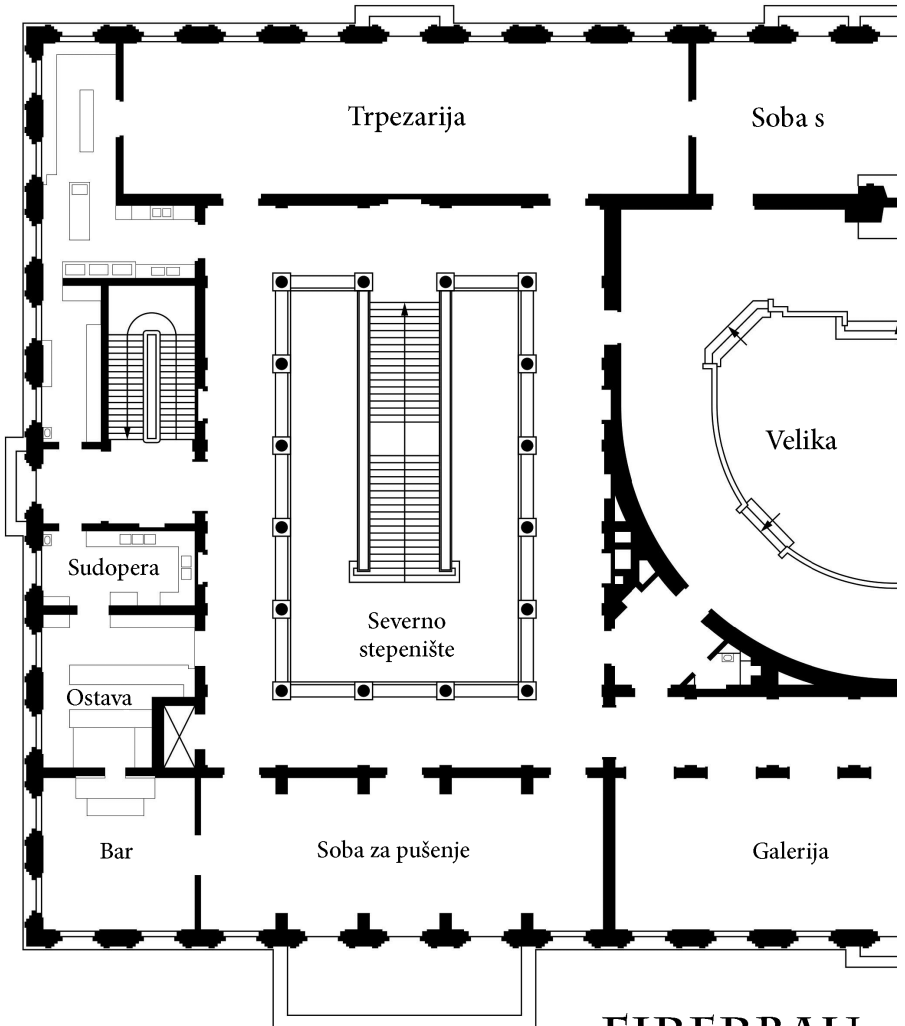
Matildi

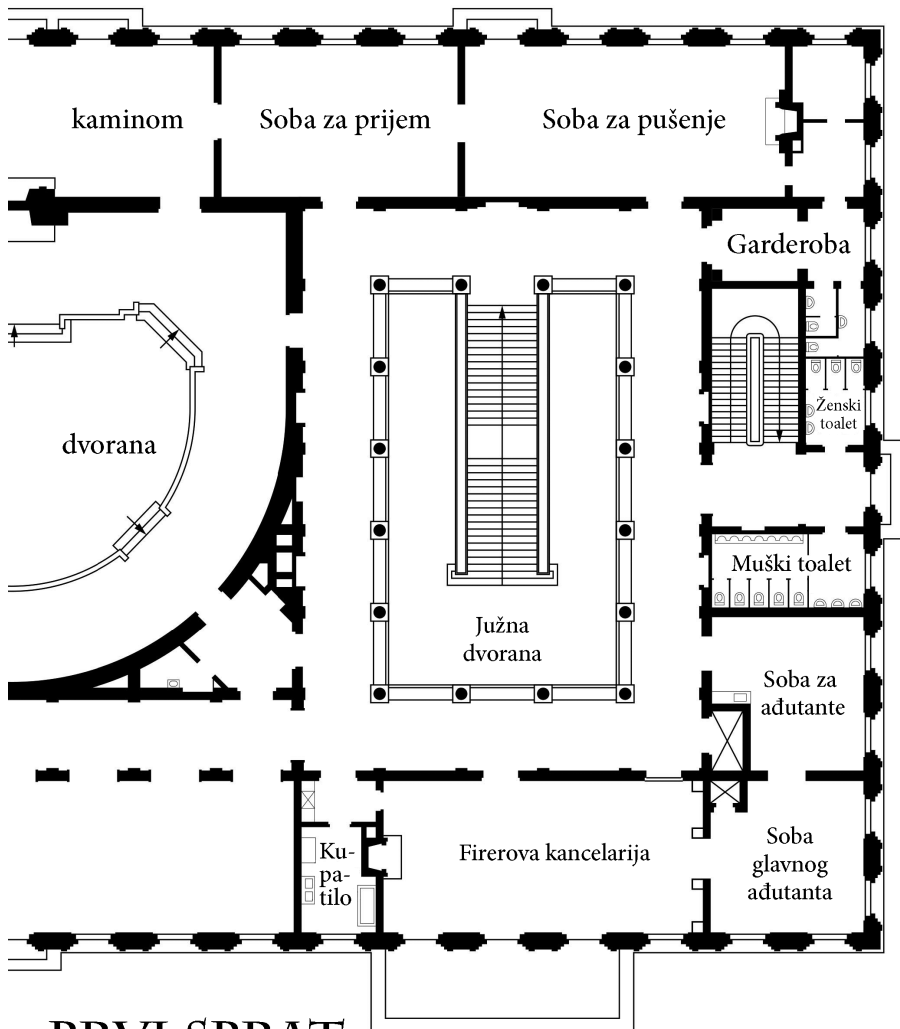
„Uvek bi trebalo da budemo svesni kako je sve što je sada u prošlosti, nekada bilo u budućnosti.“

F. V. Majtland, istoričar (1850–1906)

„Trebalo je da rat započnemo 1938... Septembar 1938. bio bi najpovoljniji trenutak.“

Adolf Hitler, februar 1945.

PRVI SPRAT

PRVI DAN

1

Nešto pre jedan po podne u utorak 27. septembra 1938. gospodin Hju Legat iz Diplomatske službe Njegovog veličanstva seo je za sto pored visokog prozora u restoranu *Ric* u Londonu, naručio malu flašu dom perinjona iz 1921. koju nije mogao sebi zaista da priušti, okrenuo sedamnaestu stranicu *Tajmsa* i počeo po treći put da čita govor koji je prethodne večeri Adolf Hitler održao u berlinskom *Športpalastu*.

GOVOR HER HITLERA

POSLEDNJE UPOZORENJE PRAGU

RAT ILI MIR?

Legat bi povremeno osmotrio ulaz u restoran. Možda je to bila samo njegova mašta, ali činilo mu se da su gosti, pa čak i konobari koji su išli po tepihu između tamnoružičastih postavljenih stolica, bili neuobičajeno tihi. Smeha nije bilo.

Iza debelog stakla, četrdeset ili pedeset radnika, neki goli do pojasa zbog omorine, kopali su rovove u Grin parku.

Niko na svetu više ne sme da sumnja da to ne govori jedan čovek, ili jedan vođa, već čitav nemački narod. Znam da se u ovom času čitav naš narod – svi milioni – slaže sa svakom mojom reči (Hajl).

Slušao ga je na BBC-ju uživo. Metalan, neumoljiv, preteći, samosažaljiv, hvalisav – impresivan na svoj užasan način – bio je naglašen udarcima Hitlerove ruke po govornici i hukom petnaest hiljada glasova koji su gromoglasno odobravali. Zvuk je bio neljudski, nezemaljski. Činilo se da izvire iz nekakve crne podzemne reke i da se izliva iz zvučnika.

Zahvalan sam gospodinu Čemberlenu na njegovom trudu i uverio sam ga da nemački narod želi isključivo mir. Takođe sam ga dodatno uverio, a to i sada naglašavam, da, pošto se ovaj problem reši, Nemačka više neće imati teritorijalnih problema u Evropi.

Legat je izvadio nalivpero i podvukao taj odlomak, pa je zatim uradio isto sa drugim, ranijim spominjanjem Anglo-nemačkog pomorskog sporazuma:

Takav sporazum je moralno opravdan samo ako obe nacije jedna drugoj svečano obećaju da više nikada neće zaratiti jedna protiv druge. Nemačka će to obećati. Svi se moramo nadati da će ljudi istog ubeđenja prevladati u britanskom narodu.

Odložio je novine i pogledao džepni sat. Po navici da sat nosi na lančiću a ne na ruci razlikovao se od većine svojih vršnjaka. Bilo mu je tek dvadeset osam, ali je izgledao starije – bled u licu, ozbiljnog držanja, u tamnom odelu. Sto je rezervisao još pre dve nedelje, pre nego što je kriza buknila. Sada ga je grizla savest. Čekaće je još pet minuta; onda će morati da ode.

Bilo je jedan i petnaest kada je između cveća, u velikim zidnim ogledalima, ugledao njen odraz. Stajala je na rubu restorana, doslovno na vrhovima prstiju, i osvrtala se okolo, izduženog bledog vrata, brade dignute uvis. Proučavao ju je još nekoliko trenutaka kao da je neznanka, pa se zapitao kako bi je uopšte doživeo da nije njegova žena. „Upečatljiva prilika“ – tako su ljudi obično govorili o njoj. „Ne bi se reklo da je baš lepotica.“ „Nije, ali je zgodna.“ „Pamelu bi najbolje opisala reč *punkorvna*.“ „Da, izuzetan pedigree – i za tri klase iznad sirotog Hjua...“ (To poslednje je čuo na prijemu povodom njihove veridbe.) Digao je ruku. Onda je stala. Napokon ga je primetila, osmehnula se, mahnula i pošla ka njemu, brzo presekaвши između stolova, u uzanoj suknji i po meri krojenoj svilenj bluzi. Glave su se okretale za njom.

Snažno ga je poljubila u usta. Bila je pomalo zadihana. „Izvini, izvini, izvini...“

„Nema veze. Tek sam stigao.“ Za poslednjih dvanaest meseci naučio je da je ne pita gde je bila. Sem torbice je nosila i malu kartonsku kutiju. Stavila ju je na sto pred njega pa je skinula rukavice.

„Zar se nismo dogovorili da neće biti poklona?“ Digao je poklopac. Crna lobanja, metalna njuška i prazne staklene duplje gas-maske zagledali su se u njega. Ustukno je.

„Vodila sam decu da probaju. Navodno prvo njima moram da ih stavim. To će biti pravi ispit majčinske odanosti, zar

ne?“ Pripalila je cigaretu. „Mogu li nešto da popijem? Umiram od žeđi.“

Dao je znak konobaru.

„Samo mala flaša?“

„Po podne moram da radim.“

„Naravno! Nisam bila sigurna hoćeš li se uopšte pojaviti.“

„Iskreno, nije trebalo. Pokušao sam da ti javim, ali nisi bila kod kuće.“

„Pa, sada znaš gde sam bila. Savršeno nevino objašnjenje.“ Osmehnula se i nagnula ka njemu. Kucnuli su se. „Srećna godišnjica, dušo.“

Radnici su u parku zamahivali pijucima.

Naručila je brzo, nije čak ni pogledala jelovnik: bez predjela, fileta ribe list, zelena salata. Legat je predao konobaru svoj jelovnik i rekao da će on isto. Nije mogao da misli o hrani, nije mogao da iz glave izbacik sliku svoje dece sa gas-maskama. Džonu su bile tri godine, Dajani dve. Sva ona upozorenja da ne trče prebrzo, da se toplo obuku, da ne stavljaju igračke i bojice u usta zato što se nikad ne zna gde su bili. Stavio je kutiju pod sto pa ju je nogom gurnuo van vidokruga.

„Jesu li se uplašili?“

„Naravno da nisu. Mislili su da je to nekakva igra.“

„Znaš li da se i meni ponekad čini isto? Čak i kad vidim telegrame, teško je ne pomisliti kako je to sve neka glupa šala. Pre nedelju dana je izgledalo kao da je sve sređeno. Onda se Hitler predomislio.“

„Šta će sada da se desi?“

„Ko to može znati? Moguće ništa.“ Osetio je da bi trebalo da pokaže optimizam. „I dalje razgovaraju u Berlinu – ili su bar razgovarali kada sam ja izašao iz kancelarije.“

„A ako prestanu da razgovaraju, kada će početi?“

Pokazao joj je naslov u *Tajmsu* pa je slegnuo ramenima. „Verovatno sutra.“

„Stvarno? Tako brzo?“

„On kaže da će preći granicu Češke u nedelju. Naši vojni stručnjaci računaju da mu trebaju tri dana da izvede tenkove i artiljeriju na položaj. To znači da će sutra morati da objavi mobilizaciju.“ Bacio je novine nazad na sto i otpio gutljaj šampanjca; učinilo mu se kao da pije kiselinu. „Nego – hajde da promenimo temu.“

Iz džepa sakoa je izvadio kutiju za prsten.

„O, Hju!“

„Biće ti prevelik“, upozorio ju je.

„O, baš je divan!“ Stavila je prsten na prst, digla šaku i okrenula je gore-dole tako da je plavi kamen zaškriko na svetlosti. „Ti si neverovatan. Mislila sam da uopšte nemamo novca.“

„I nemamo. To je prsten moje majke.“

Bojao se da će ona pomisliti da je škrtac, ali se začudio kada je pružila ruku preko stola i stavila je preko njegove šake. „Divan si.“ Put joj je bila hladna. Njen tanki kažiprst je prelazio preko njegovog članka.

„Kad bismo samo mogli da uzmemo sobu“, rekao je iznenada, „i da čitavo popodne provedemo u krevetu. Da zaboravimo na Hitlera. Da zaboravimo na decu.“

„Pa, što ne probaš to da središ? Evo ovde smo. Šta može da nas spreči?“ Pogledala ga je svojim krupnim sivkastoplavim očima i on je video, sa iznenadnom spoznajom od koje mu se steglo grlo, da ona to govori samo zato što zna da nema nikakvih izgleda da se to i desi.

Iza njega se neki čovek učtivo nakašljao. „Gospodin Legat?“

Pamela je povukla ruku. Okrenuo se i video šefa sale kako drži spojene dlanove kao u molitvi, veoma ozbiljan i dostojanstven.

„Da?“

„Imate poziv iz Dauning strita broj 10, gospodine.“ Potrudio se da to izgovori taman dovoljno glasno da ga čuju i za susednim stolovima.

„Dođavola!“ Legat ustade i baci salvetu na sto. „Izvini, molim te. Moram da se javim.“

„Jasno. Idi ti samo da spaseš svet.“ Mahnula mu je da krene. „Da ručamo možemo bilo kada.“ Počela je da sprema stvari nazad u torbicu.

„Daj mi samo minut.“ U njegovom glasu se čuo molećiv prizvuk. „Stvarno bi trebalo da razgovaramo.“

„Idi.“

Zadržao se još čas, svestan da drugi gosti zure u njega. „Stvarno, sačekaj“, rekao je. Poprimio je, nadao se, neutralan izraz lica pa je za šefom sale iz restorana izašao u predvorje.

„Mislio sam da ćete želeti privatnost, gospodine.“ Šef sale mu je otvorio vrata male kancelarije. Na stolu je stajao telefon, a pored njega dignuta slušalica.

„Hvala vam.“ Uzeo je slušalicu i sačekao da se vrata zatvore pre nego što je progovorio. „Ovde Legat.“

„Izvini, Hju.“ Prepoznao je glas Sesila Sajersa, jednog kolege iz Privatnog kabineta. „Bojim se da smesta moraš da se vratiš. Ovde će uskoro da nastane ludnica. Kleverli te traži.“

„Nešto se desilo?“

Na drugoj strani veze osetilo se oklevanje. Privatni sekretari su imali uputstva da uvek pretpostave kako ih na centrali slušaju. „Izgleda da je gotovo s pričom. Naš čovek leti nazad.“

„Shvatam. Stižem.“

Vratio je slušalicu na aparat. Na tren je stajao oduzet. Je li ovo osećanje kada nastaje istorija? Nemačka će napasti Čehoslovačku. Francuska će objaviti rat Nemačkoj. Britanija će podržati Francusku. Njegova deca će nositi gas-maske. Gosti u *Ricu* će ustati od stolova sa belim platnenim stolnjacima pa će čučati u rovovima u Grin parku. Sve je to bilo nepojmljivo.

Otvorio je vrata i brzo kroz predvorje ušao u restoran. Međutim, osoblje *Rica* je bilo toliko efikasno da je njihov sto već bio raspremljen.

Na Pikadiliju nikako nije uspevao da uhvati taksi. Iskoračivao je sa pločnika i mahao novinama svakom taksiju koji bi naišao. Na kraju je odustao, skrenuo iza ugla u Ulicu Sent Džejms pa je pošao nizbrdo. S vremena na vreme bi pogledao preko ulice, u nadi da će videti svoju ženu. Gde je ona to tako užurbano otišla? Da je krenula pravo kući u Vestminster, išla bi ovim putem. Najbolje da o tome ne misli; najbolje je da o tome nikada ne misli. Već se preznojavao zbog ove toplote, nesvojstvene za septembar. Osećao je kako mu se ispod staromodnog odela s prslukom košulja lepi za leđa. A ipak je nebo bilo mutno, pretilo je kišom koja nikako nije padala, a čitavom dužinom Pal Mala, iza visokih prozora velikih londonskih klubova – *Royal otomobila, Reforma, Ateneuma* – svećnjaci su svetlucali u vlažnom polumraku.

Nije usporio korak sve dok nije stigao na vrh stepeništa koje vodi iz Karlton Haus terasa u park Sent Džejms. Tu mu je put zaprečila grupa od dvadesetak ljudi koja je nemo posmatrala kako se iza Parlamenta sporo diže nešto nalik na cepelin. Uzdigao se iza Big Bena i bio je čudno lep prizor – veličanstven, nadrealan. U daljini je video još pet-šest istih

na nebu južno od Temze – malena srebrna torpeda, neka već stotinama metara visoko.

Čovek pored njega reče sebi u bradu: „Pa, izgleda da je balon poleteo.“

Legat ga pogleda. Prisetio se da je njegov otac koristio potpuno isti izraz kada se vratio na odsustvo iz Velikog rata. Morao je da se vrati u Francusku *zato što je balon poleteo*. Šestogodišnjem Hjuu je to zvučalo kao da ide na nekakvu zabavu. Više ga nikada nije video.

Zaobišao je posmatrače, otkasao uz tri široka stepeništa, preko Pal Mala i na Trgu Konjičke garde. A tu, na sredini peskom prekrivenog paradnog trga, za pola sata koliko je bio odsutan, desilo se još nešto. Pojavila su se dva protivavionska topa. Vojnici su iz kamiona istovarali džakove s peskom, brzo, kao da će se Luftvafe svakog časa pojaviti, napravili su ljudski lanac i dodavali ih iz ruke u ruku. Bateriju sa reflektorom okruživao je sve veći zid od džakova peska. Artiljerac je žustro okretao točak; jedna cev se okrenula i digla, gotovo pod pravim uglom.

Legat je izvadio krupnu belu platnenu maramicu i obrisao lice. Ne sme da se pojavi zajapuren i znojav. U Privatnom kabinetu je jedan greh bio teži od svih – aljkavost.

Popeo se stepenicama u uzani, zasenčeni, čađavi usek Ulice Dauning. Na pločniku preko puta broja 10, grupa novinara ga je ispratila pogledom. Fotograf je digao aparat, ali pošto je video da to nije niko bitan, spustio ga je. Legat je klimnuo glavom policajcu, koji je jednom, snažno, udario zvekirom. Vrata kao da su se sama od sebe otvorila. Ušao je.

Prošla su četiri meseca otkako su ga iz Ministarstva inostranih dela premestili da radi u Broju 10, ali ga je svaki put obuzimao isti osećaj: kao da ulazi u neki klub za gospodu koji više nije u modi – predvorje sa crno-belim pločicama,

zagasitocrveni zidovi, mesingana svetiljka, zidni sat kome puls otkucava bez žurbe, držač za kišobrane od livenog gvožđa sa usamljenim crnim kišobranom. Negde u dubini zgrade zazvonio je telefon. Vrtar je poželeo Legatu dobar dan pa se vratio svom *Ivning standardu*.

U širokom prolazu koji je vodio u unutrašnjost zgrade Legat je zastao da se pogleda u ogledalu. Popravio je kravatu i obema rukama poravnao kosu; isprsi se; okrenuo. Pred njim je bila Kabinetska soba a tapacirana vrata bila su zatvorena. Levo od njega, kancelarija koju je koristio ser Horas Wilson, takođe zatvorena. Desno od njega, hodnik koji vodi do kancelarija premijerovih privatnih sekretara. U toj kući u džordžijanskom stilu vladala je atmosfera nenarušivog spokoja.

Gospođa Votson, sa kojom je delio najmanju kancelariju, pograbila se iznad stola, baš kao što ju je ostavio, okružena brdima fascikli. Videlo se samo teme njene sede glave. Karijeru je započela kao daktilografinja kada je premijer bio Lojd Džordž. Za njega se pričalo da je jurio devojke iz Ulice Downing oko kabinetskog stola. Teško ga je bilo zamisliti kako juri gospođu Votson. Ona je bila zadužena za pripremanje odgovora na pitanja u Parlamentu. Provirila je i pogledala Legata iznad svoje papirne barikade. „Tražio te je Kleverli.“

„Je li on sa premijerom?“

„Ne, eno ga u njegovoj kancelariji. Premijer je u Kabinetskoj sobi sa Velikom trojkom.“

Legat ispusti zvuk negde između uzdaha i ječanja. Na polovini hodnika provirio je u Sajersovu kancelariju. „Dakle, Sesile, u kakvu sam se nevolju uvalio?“

Sajers se okrenu u stolici. On je bio sitan čovek, sedam godina stariji od Legata i nešto mu je večito i bez prestanka bilo zabavno, što je drugima često išlo na živce. Imao je istu kravatu sa koledža kao Legat. „Bojim se da si odabrao veoma

pogrešan dan za romantični ručak, stari moj.“ Nastavio je tiše, kao da saoseća. „Nadam se da to nije loše primila.“

Jednom, u trenutku slabosti, Legat je nagovestio Sajersu svoje bračne probleme. Nije prestajao da se zbog toga kaje. „Nipošto. Situacija je dobra. Šta se desilo u Berlinu?“

„Izgleda da se razgovor izrodio u novu tiradu her Hitlera.“ Sajers je kobajagi udario po naslonu stolice. *’Ich werde die Tschechen zerschlagen!’*“

„O, pobogu. *’Unišću Čehe!’*“

U hodniku se začu vojnički glas. „Ah, Legate, tu si znači!“

Sajers usnama oblikova reči: „Srećno.“ Legat zakorači unazad, okrenu se i suoči se sa duguljastim, brkatim licem Ozmunda Somersa Kleverlija, opštepoznatog, iz nepoznatih razloga, kao Oskar. Premijerov glavni privatni sekretar pozva ga prstom. Legat pođe za njim u kancelariju.

„Moram ti reći, Legate, da si me razočarao, i da si me poprilično iznenadio.“ Kleverli je bio stariji od ostalih; pre rata je bio profesionalni vojnik. „Ručak u *Ricu* usred međunarodne krize? Tako se to možda radi u Ministarstvu inostranih dela; ali ovde – ne.“

„Izvinite, gospodine. Neće se ponoviti.“

„Nemaš nikakvo objašnjenje?“

„Danas nam je godišnjica braka. Nisam uspeo da javim supruzi da hoću da otkazem rezervaciju.“

Kleverli ga je posmatrao još nekoliko trenutaka. Nije se trudio da sakrije svoju sumnjičavost prema tim talentovanim mladim ljudima iz Ministarstva finansija ili inostranih dela koji nisu služili u uniformi. „Postoje vremena kada čoveku porodica mora biti u drugom planu; sada je došlo takvo vreme.“ Glavni privatni sekretar je seo za svoj sto i uključio lampu. Taj deo kuće je gledao na sever, preko vrta Ulice Downing. Zbog neokresanih krošnji koje su ga štatile od Paradnog

trga Konjičke garde u prizemlju je vladao večiti sumrak. „Da li te je Sajers informisao?“

„Jeste. Koliko shvatam, razgovori su propali.“

„Hitler namerava da objavi mobilizaciju sutra u dva po podne. Bojim se da će izbiti opšti haos. Ser Horas će se vratiti oko pet da podnese izveštaj premijeru. Premijer će se obratiti naciji u osam. Hoću da se ti postaraš za BBC. Oni će postaviti svoje naprave u Kabinetskoj sobi.“

„Razumem.“

„Takođe, u nekom trenutku će se održati i sastanak čitavog kabineta, verovatno posle obraćanja, i zato će tehničari BBC-ja morati brzo da se sklone. Premijer će se takođe sastati i sa visokim komesarima dominiona. Načelnici štaba stižu svaki čas – odvedi ih premijeru čim se svi okupe. A trebaćeš mi i da hvataš beleške o sastanku da bi premijer mogao da informiše kabinet.“

„Razumem.“

„Kao što znaš, Parlament je sazvan. On namerava da sutra po podne održi govor o krizi u Donjem domu. Spremi mu sve relevantne beleške i telegrame za poslednje dve nedelje, i sortiraj ih hronološki.“

„Razumem.“

„Bojim se da ćeš morati ovde da prespavaš.“ Ispod Kleverlijevih brkova zaigrao je tračak osmeha. Podsećao je Legata na propovednika i nastavnika fizičkog u nekoj manjoj privatnoj školi. „Prava šteta što ti je godišnjica braka, ali šta se tu može. Siguran sam da će tvoja supruga shvatiti. Možeš da spavaš u sobi dežurnog službenika na drugom spratu.“

„To je sve?“

„To je sve – za sada.“

Kleverli je stavio naočari i počeo da proučava dokument. Legat se vratio u svoju kancelariju pa teško seo za sto. Otvorio

je fioku, izvadio mastionicu i umočio pero. Nije bio navikao na prekore. Proklet bio Kleverli, pomislio je. Ruka mu je blago podrhtavala, tako da je pero zazvečalo na staklu mastionice. Gospođa Votson je uzdahnula ali nije digla pogled. Iz žičane korpe na levoj strani stola izvadio je fasciklu s telegramima koji su nedavno stigli iz Ministarstva inostranih dela. Pre nego što je stigao da odveže ružičastu vrpcu, na vratima se pojavio narednik Ren, kurir u Ulici Dauning. Kao i obično, bio je zadihan; u ratu je ostao bez noge.

„Stigao je načelnik imperijalnog štaba, gospodine.“

Legat ga je pratio dok je ovaj hramao hodnikom ka predvorju. U daljini, pod mesinganom svetiljkom, vikont Gort je stajao široko raširenih nogu u smeđim čizmama i čitao telegram. Otmena prilika – aristokrata, heroj iz rata, nosilac Viktorijinog krsta – Gort kao da uopšte nije primećivao službenike i daktilografe koji su iznenada otkrili neodložne razloge da izađu u predvorje da bi ga videli. Glavna vrata su se otvorila uz bujicu bliceva, pa je ušao vazduhoplovni maršal Njual, a tren kasnije i krupni prvi lord mornarice, admiral Bekhaus.

Legat reče: „Gospodo, molim vas da pođete sa mnom...“

Dok ih je vodio u unutrašnjost, čuo je Gorta kako pita: „Da li dolazi Daf?“ i Bekhausa kako odgovara: „Ne, premijer misli da on sve javlja Vinstonu.“

„Sačekajte ovde na tren, molim vas...“

Kabinetska soba je bila zvučno izolovana dvostrukim vratima. Otvorio je spoljna i tiho zakucao na unutrašnja.

Premijer je sedeo leđima okrenut ka vratima. Preko puta njega, za dugačkim stolom sedeli su ministar inostranih dela Halifaks, ministar finansija Sajmon i ministar unutrašnjih dela Hor. Sva trojica su digla pogled da vide ko je ušao. U sobi je, sem otkucaja sata, vladala potpuna tišina.

Legat reče: „Oprostite, gospodine premijeru. Stigli su načelnici štaba.“

Čemberlen se nije okrenuo. Ruke su mu bile na stolu, raširene sa obe strane, kao da će odgurnuti stolicu unazad. Sporo je prstima zadobovao po uglačanoj površini. Naposljetku je svojim preciznim, pomalo usedeličkim glasom rekao: „Dobro. Ponovo ćemo se okupiti kada se Horas vrati. Tada ćemo čuti šta još ima da kaže.“

Ministri su prikupili hartije – Halifaks je bio sporiji, pošto mu je oduzeta leva ruka beskorisno visila – pa su ćutke ustali. To su bili ljudi od pedesetak i šezdesetak godina, „Velika trojka“, na vrhuncu moći – zbog ugleda su delovali krupniji nego što su zaista bili. Legat stade u stranu da prođu – „kao tri pogrebnika u potrazi za kovčegom“, tako ih je posle opisao Sajersu. Čuo ih je kako pozdravljaju vojnike napolju – prigušene, sumorne glasove. Tiho je rekao: „Hoćete li da sada uvedem načelnike štaba?“

Čemberlen ga i dalje nije gledao. Zurio je u suprotni zid. Njegov orlovski profil je bio oštar, tvrdoglav; čak i ratoboran. Na kraju je odsutno rekao: „Da, naravno. Uvedi ih.“

Legat se smestio za dalji kraj kabinetskog stola, blizu dorskih stubova. U policama za knjige su se videli hrbati u smeđu kožu uvezanih zakona i srebrnastoplavih izdanja Hansarda. Vojnici su ostavili šapke na stočiću pored vrata pa su seli na mesta koja su upraznili ministri. Gort, najstariji oficir, zauzeo je mesto u sredini. Otvorili su torbe za spise i raširili svoje hartije. Sva trojica su pripalili cigarete.

Legat pogleda sat na kaminu iza premijerove glave. Umočio je pero u obližnju mastionicu. Na listu je napisao: *PV i NŠ, 14.05.*

Čemberlen se nakašljao. „Dakle, gospodo, bojim se da je situacija eskalirala. Nadali smo se – i češka vlada je na to pristala – da će doći do urednog transfera Sudeta Nemačkoj, posle plebiscita. Nažalost, her Hitler je sinoć objavio da neće čekati ni sedam dana duže i da će napasti u nedelju. Ser Horas Vilson se jutros sreo sa njim i privatno ga je ali veoma odlučno upozorio da ćemo, ako Francuska ispuni svoje ugovorne obaveze prema Čehoslovačkoj – a mi i dalje imamo sve razloge da verujemo da će ih ispuniti – onda mi biti prinuđeni da podržimo Francusku.“ Premijer je stavio naočare i uzeo telegram. „Posle svog uobičajenog napada besa i govorcije, her Hitler je odgovorio, po rečima našeg ambasadora u Berlinu, sledećim uslovima: 'Ako Francuska i Engleska napadnu, neka ih. Meni je to potpuno svejedno. Ja sam spreman za svaku mogućnost. Mogu samo da primim k znanju taj stav. Danas je utorak, a sledećeg ponedeljka ćemo već biti u ratu.'“

Čemberlen je spustio telegram i otpio gutljaj vode. Legatovo pero je hitro prelazilo preko debele hartije: *PM – najnovije vesti iz Berlina – prekid pregovora – nasilna reakcija g. Hitlera – „Sledeće nedelje ćemo biti u ratu“ –*

„Ja ću, naravno, nastaviti sa pokušajima da nađem mirno rešenje, ako ono uopšte postoji – mada je trenutno teško shvatiti šta još može da se preduzme. Ali u međuvremenu, bojim se da se moramo spremati za najgore.“

Gort pogleda svoje kolege. „Gospodine premijeru, mi smo pripremili memorandum. U njemu smo izneli naše zajedničko viđenje vojne situacije. Mogu li da pročitam naše zaključke?“

Čemberlen klimnu glavom.

„Po našem mišljenju, nikakav pritisak za koji su Velika Britanija i Francuska sposobne, bilo na moru, na kopnu ili u

vazduhu, neće sprečiti Nemačku da pregazi Češku i odlučno porazi Čehoslovačku. Povratak izgubljenog suvereniteta Čehoslovačke moći će se postići samo porazom Nemačke posle dugačke borbe, a od samog početka moramo biti svesni da će ta borba po svojoj prirodi biti neograničeni rat.“

Niko nije progovario. Legat je bio naglašeno svestan grebuckanja svog pera. Iznenada je zvučalo apsurdno glasno.

Napokon Čemberlen reče: „Ovo je košmar koga sam se oduvek plašio. Kao da nas prošli rat ničemu nije naučio i da ponovo proživljavamo avgust 1914. Sve zemlje sveta će jedna po jedna biti uvučene u sukob – a zbog čega? Česima smo već rekli da kada jednom pobedimo, njihova država u svom sadašnjem obliku ne može dalje da postoji. Tri i po miliona sudetskih Nemaca moraju imati pravo na samoopredeljenje. Prema tome, odvajanje Sudeta od Nemačke neće čak ni biti ratni cilj saveznika. Pa zašto ćemo se onda boriti?“

„Za vladavinu prava?“ predloži Gort.

„Za vladavinu prava. Da. A ako do toga dođe, i hoćemo. Ali boga mu, kako bih samo voleo da nađemo neki drugi način da podržimo vladavinu prava!“ Premijer je nakratko dodirnuo čelo rukom. Njegov starinski široki okovratnik skretao je pažnju na njegov žilavi vrat. Lice mu je bilo sivo od iscrpenosti. Međutim, onda je, s naporom, povratio svoje uobičajeno, poslovno držanje. „Kakve praktične korake treba preduzeti?“

Gort reče: „Trebalo bi da smesta pošaljemo dve divizije u Francusku, kao što smo se već složili, da bismo demonstrirali solidarnost. One mogu biti na položaju u roku od tri nedelje i spremne za dejstvo osamnaest dana kasnije. General Game-lin nam je, međutim, jasno stavio do znanja da Francuzi pre sledećeg leta nemaju nameru da preduzimaju ništa jače od

simboličnih prepada na Nemačku. Iskreno, sumnjam da će čak i to da urade. Ostaće iza Mažinoove linije.“

Njual dodade: „Čekaće da mi stignemo sa jačim snagama.“

„A je li Ratno vazduhoplovstvo spremno?“

Njual je sedeo veoma pravih leđa – čovek uzanog lica, gotovo nalik na kostur, sa malim sivim brkom. „Moram reći da se ovo dešava u najgorem mogućem trenutku po nas. Na papiru za odbranu zemlje imamo raspoloživih dvadeset šest eskadrona, ali samo šest imaju moderne avione. Jedan ima spitfajere. Ostalih pet imaju harikene.“

„Ali jesu li oni spremni za borbu?“

„Neki jesu.“

„Neki?“

„Bojim se da kod mitraljeza na harikenima ima tehničkih problema – zalede se na visini iznad četiri i po hiljade metara.“

„Šta to govorite?“ Čemberlen se nagnuo napred kao da nije dobro čuo.

„Radimo na rešenju, ali to možda potraje.“

„Ne, ono što vi zaista *govorite*, maršale, jeste da smo potrošili milijardu i petsto miliona funti na novo naoružanje, a većinu od toga na vazduhoplovstvo, i sada kada je potrebno, avioni nisu ispravni.“

„Naši planovi su uvek bili zasnovani na pretpostavci da do sukoba sa Nemačkom nikako neće doći pre 1939.“

Premijer se ponovo okrenuo ka načelniku imperijalnog generalštaba. „Lorde Gorte? Može li kopnena vojska da obori veći deo neprijateljskih aviona u slučaju napada?“

„Bojim se da smo mi u sličnoj situaciji kao kolege iz vazduhoplovstva. Imamo tek trećinu topova neophodnih za odbranu Londona, a i to su većinom zastareli modeli iz prošlog rata. Jednako nam nedostaju reflektori. Nemamo

opremu za komunikaciju... Mi smo takođe računali da ćemo imati još godinu dana da se pripremimo.“

Na pola tog odgovora Čemberlen kao da je prestao da sluša. Ponovo je stavio naočare i počeo da lista svoje hartije. Atmosfera u sobi je postala neprijatna.

Legat je nastavio da mirno piše, prepravljajući neprijatne činjenice u neutralnu birokratsku prozu – *PM izrazio zabrinutost za sposobnost PVO* – ali uredni mehanizam njegovog uma sada se uznemirio. Ponovo mu se javila slika njegove dece kako nose gas-maske.

Čemberlen je našao ono što je tražio. „Zajednički obaveštajni komitet procenjuje da će u Londonu posle nedelju dana bombardovanja biti sto pedeset hiljada žrtava. Šeststo hiljada posle dva meseca.“

„To se verovatno neće desiti odmah. Pretpostavljamo da će za početak Nemci bombardovanje usmeriti na Čehe.“

„A kada poraze Čehe – šta onda?“

„To ne znamo. Svakako bi trebalo da iskoristimo raspoloživo vreme da se pripremimo i da već sutra počnemo sa evakuacijom Londona.“

„A kakva je spremnost mornarice?“

Prvi lord mornarice je bio upečatljiva prilika, za glavu viši od svih ostalih prisutnih. Bio je ćelav, sa dubokim brazdama na licu, kao da je predugo bilo izloženo vetru i suncu. „Donekle nam nedostaju prateća plovila i minolovci. Naši kapitalni brodovi treba da obnove zalihe goriva i municije; deo posada je na dopustu. Moramo objaviti mobilizaciju što je pre moguće.“

„Kada bi to trebalo uraditi da biste bili operativni do prvog oktobra?“

„Danas.“

Čemberlen se zavalio u stolicu. Vrhovima prstiju je zado-
bovao po stolu. „To bi, naravno, značilo da mobilizaciju obja-
vljujemo pre Nemaca.“

„Delimičnu mobilizaciju. A još nešto ide tome u prilog:
tako bismo pokazali Hitleru da ne blefiramo – da smo, ako
do toga dođe, spremni da se borimo. Možda ga tako čak
nateramo da se zamisli.“

„Možda. Ili ga izazovemo u rat. Upamtite, ja sam tog
čoveka već dvaput gledao u oči, i po mom sudu, ako nešto
ne može da trpi, to je narušavanje njegovog ugleda.“

„Ali ako smo spremni da ratujemo, sigurno je važno da
mu to jasno stavimo do znanja? Bila bi tragedija kada bi on
vaše hrabre posete i vaš iskren napor da se sačuva mir shvatio
kao znak slabosti. Zar Nemci nisu tako pogrešili 1914? Mislili
su da mi nismo ozbiljni.“

Čemberlen je prekrstio ruke i zagledao se u sto. Legatu
nije bilo jasno da li taj pokret znači da odbacuje predlog ili
da o njemu razmišlja. Bekhaus je promućuran, pa mu laska,
pomislio je. Premijer je imao malo očiglednih slabosti, ali
začudo, za tako stidljivog čoveka, glavna mana mu je bila
taština. Sekunde su otkucavale. Na kraju je pogledao Bekhau-
sa i klimnuo glavom. „Dobro. Pokrenite mobilizaciju.“

Prvi lord mornarice je ugasio cigaretu i strpao hartije u
torbu za spise. „Moram da se vratim u admiralitet.“

Ostali su ustali zajedno sa njim, kao da su jedva čekali
da pobegnu.

Čemberlen reče za njima: „Hoću da budete spremni da
kasnije u toku dana podnesete izveštaj starijim ministrima.
U međuvremenu ćemo izbegavati da uradimo ili izjavimo
bilo šta što bi izazvalo paniku u javnosti ili što bi dovelo
Hitlera u položaj iz koga neće moći da se povuče, čak ni u
pet do dvanaest.“

Pošto su vojnici otišli, Čemberlen je duboko uzdahnuo pa je oslonio glavu na šake. Pogledao je u stranu i kao da je prvi put primetio Legata. „Jesi li hvatao beleške?“

„Jesam, gospodine.“

„Uništi ih.“

2

U Vilhelmovoj ulici, u srcu berlinske četvrti sa vladinim zgradama, u prostranoj trospratnoj zgradi iz devetnaestog veka u kojoj se sada nalazilo nemačko Ministarstvo inostranih dela, Paul fon Hartman je razmišljao o telegramu koji je preko noći stigao iz Londona.

POVERLJIVO

LONDON 26 SEPTEMBAR 1938

U IME NAŠEG STAROG PRIJATELJSTVA I NAŠE ZAJEDNIČKE ŽELJE ZA MIROM IZMEĐU NAŠIH NARODA NAJISKRENIJE SAVETUJEM VAŠU EKSELENCIJU DA ISKORISTI SVOJ UTICAJ I ODLOŽI ODLUČNU AKCIJU OD PRVOG OKTOBRA ZA NEKI KASNIJI DATUM DA BISMO DOBILI NA VREMENU DA SE STRASTI SMIRE I DA DOĐE DO MOGUĆNOSTI DA SE POSTIGNE SPORAZUM O DETALJIMA

ROTTERM

ČETRNAEST KUĆA STRATON PIKADILI LONDON

Hartman je pripalio cigaretu i razmišljao kakav bi odgovor bio na mestu. Za sedam meseci otkako je Ribentrop zauzeo položaj ministra inostranih dela, mnogo su ga puta zvali da prevede poruke Engleza na nemački i da sastavi odgovore u ministrovu ime. Isprva je zauzeo tradicionalni, formalni, neutralni ton profesionalnog diplomate. Međutim, mnogi od tih ranih pokušaja odbačeni su kao nedovoljno nacionalso-cijalistički; neke mu je čak vratio šturmbanfirer SS-a Zauer iz Ribentropovog kabineta, išarane debelim crnim linijama. Bio je primoran da prizna kako će morati da unese izvesne izmene u svoj stil, ako želi da napreduje u karijeri. Prema tome, postepeno je naučio da oponaša ministrov bombastični način izražavanja i radikalni pogled na svet, te je u tom duhu počeo da odgovara vlasniku *Dejli mejla*, a pero mu je škripalo po papiru i ubadalo ga, pošto se uneo u lažni bes. Pomislio je kako je završni pasus posebno majstorski:

Ideja da će mir između naša dva naroda biti narušen zbog Sudetskog pitanja, koje je za Englesku potpuno drugorazredna stvar, deluje mi kao ludilo i zločin protiv čovečnosti. Nemačka se zalagala za iskrenu politiku međusobnog razumevanja sa Engleskom. Nemačka želi mir i prijateljstvo sa Engleskom. Ali pošto su tuđinski, boljševički uticaji izbili u prvi plan engleske politike, Nemačka mora biti spremna za svaku mogućnost. Odgovornost pred svetom za takav zločin neće pasti na Nemačku – kao što vi, dragi moj lorde Rotermere, znate bolje nego iko.

Dunuo je u mastilo. Zaista, sa Ribentropom preterivanja nikad dosta.

Hartman je pripalio novu cigaretu. Počeo je ponovo iz početka, unosio je tu i tamo sitne izmene, škiljio u hartiju kroz dim. Oči su mu bile upečatljivo ljubičaste, sa pomalo teškim kopcima. Čelo mu je bilo visoko, a kosa se iznad njega, već u dvadeset devetnoj, gotovo sasvim proredila. Usne su mu bile široke i pune, nos snažan – bilo je to pokretljivo i izražajno lice: naočito, neobično, gotovo ružno. A ipak je njegov jedinstveni dar bio da primorava i muškarce i žene da ga vole.

Taman je hteo da poruku stavi u korpu koju će odneti daktilografinjama kada je čuo nekakav zvuk. Ili bi možda bilo tačnije reći da je *osetio* nekakav zvuk. Činilo se da se širi kroz donove njegovih cipela i uz noge njegove stolice. Stranice u ruci mu se zatresoše. Brujanje je narastalo, pretvorilo se u grmljavinu i na tren se glupo upitao da to nije možda zemljotres. Onda su mu, međutim, uši razlučile prepoznatljiv zvuk snažnih motora i zveket metalnih gusenica. Dva čoveka sa kojima je delio kancelariju, Fon Nostic i Fon Rancau, zgleдали su se i namrštili. Ustali su i otišli do prozora. Hartman im se pridružio.

Kolona sumornih, maslinastozelenih oklopnih vozila sporo je odmicala na jug kroz Vilhelmstrase u pravcu Unter den Linden – artiljerijski poluguseničari, tenkovi na transporterima, teški topovi koje vuku kamioni i konjske zaprege. Pružala se dokle god je pogled sezao: sudeći po dužini, čitava motorizovana divizija.

Fon Nostic, koji je bio stariji od Hartmana i jedan rang viši u službi, rekao je: „Gospode bože, nije valjda već počelo?“

Hartman se vratio za sto, digao slušalicu telefona i okrenuo broj. Zbog buke je morao da rukom pokrije levo uho. Metalni glas na drugoj strani veze je rekao: „Kort.“

„Ovde Paul. Šta se dešava?“

„Sidi.“ Kort prekide vezu.

Hartman uze šešir sa čiviluka. Fon Nostic podrugljivo reče. „Ideš da se javiš u dobrovoljce?“

„Ne, očigledno idem napolje da kličem našem viteškom Vermahtu.“

Brzo je krenuo visokim i polumračnim hodnikom, do središnjeg stepeništa pa kroz dvostruka vrata. Kratko stepenište, sa plavim tepihom u sredini, između dve kamene sfinge, vodilo je do predvorja. Ono je, na Hartmanovo čuđenje, bilo pusto, iako se činilo da sâm vazduh vibrira od spoljašnje buke. Kort mu se pridružio nekoliko trenutaka kasnije, sa torbom za spise udenutom ispod ruke. Skinuo je naočare i huknuo na stakla, pa ih glačao krajem kravate. Zajedno su izašli na ulicu.

Na pločniku se okupilo da gleda tek nekoliko službenika Ministarstva inostranih dela. Preko puta je, naravno, bila druga priča: iz Ministarstva propagande praktično su visili kroz prozore. Nebo je bilo oblačno, čeznulo je da iz njega pljusne – Hartman je osetio kap na obrazu. Kort ga je uzeo za ruku pa su zajedno krenuli u pravcu u kome je išla kolona. Desetine crveno-belo-crnih zastava sa kukastim krstom visile su im nepokretno iznad glava. Zbog njih je siva kamena fasada ministarstva delovala praznično. Međutim, bilo je čudno koliko se malo ljudi zadržalo na ulici. Niko nije ni mahao ni klicao; uglavnom su oborili glavu ili su usredsređeno zurili pravo pred sebe. Hartman se pitao šta je pošlo naopako. Partija je obično mnogo bolje organizovala takve događaje.

Kort još nije progovorio. Hitro je, nervozno koračao. Posle nekog vremena ih je poveo u nekorišćeni ulaz. Teška drvena vrata bila su stalno zaključana; na tremu su mogli da se sklone od radoznalih pogleda. Mada nije ni imalo šta da se vidi: samo šef kabineta ministra inostranih dela – bezopasna,